



GINTARAS KAIP SIMBOLIS: KULTŪRŲ KAITA IR TĘSTINUMAS VOKIEČIŲ ORDINO VALDOSE BALTIJOS PAJŪRYJE

Sigita Bagužaitė-Talačkienė

Abstract

The article explores the changes in the gathering, processing and use of amber on the eastern shores of the Baltic Sea at the end of the Viking Age and in the 12th to 16th century. In the pagan sacral space, works in amber reflected mythological elements, and later they were transformed and adapted to Christian practice, at the same time as maintaining the commercial value of amber as a material. Archaeological material from the above-mentioned period illustrates the gradual diffusion of Christian elements in the pagan territories. Their expression is visible in new forms of amber works.

Key words: amber, Prussia, Courland, Teutonic Order, *paternoster* beads.

187

Anotacija

Straipsnyje siekiama atskleisti gintaro rinkimo, apdirbimo ir naudojimo pokytį Baltijos jūros rytinėse pakrantėse vikingų laikotarpio pabaigoje bei XII–XVI a. Gintaro dirbiniai, pagoniškoje sakralinėje erdvėje išreiškę mitologinius elementus, buvo transformuoti ir įtraukti į krikščioniškąją tikybos praktiką, kartu išlaikant gintaro, kaip medžiagos, komercinę vertę. Aptariamojo laikotarpio archeologinė medžiaga iliustruoja laipsnišką krikščioniškų elementų smelkimąsi į pagoniškas teritorijas. Tų elementų raiška matyti iš naujų gintaro dirbinių formų.

Pagrindiniai žodžiai: gintaras, Prūsija, Kuršas, Vokiečių ordinas, *paternoster* karoliai.

Sigita Bagužaitė-Talačkienė, dr., chief curator and reseacher, Palanga Amber Museum, Vytauto g. 17, LT-00101 Palanga, Lithuania. E-mail: sigita.baguzaite@gmail.com

Prieš Vokiečių ordinui užvaldant didžiąją dalį rytinės Baltijos jūros pakrantės, Kuršo ir Prūsijos vietiniams gyventojams gintaras jau buvo svarbi žaliava, kuria aktyviai prekiauta Baltijos jūros regione ir už jo ribų. Kartu gintaras buvo jų kultūros dalis: iš jo gaminti įvairūs dirbiniai, perteikę tam tikrus vietos bendruomenių pasaulėžiūros elementus¹. Nuolat buvęs svarbi Baltijos pajūrio žaliava, gintaras, skverbiantis krikščionybei bei galiausiai įsitvirtinus Vokiečių ordinui, nebuvo pamirštas ir jo užimtose teritorijose.

XIII a. įsitvirtinęs pajūryje, Vokiečių ordinas užvaldė gintaro rinkimą, perimdamas gintarinių dirbinių gamybą ir prekybą į savo rankas. Iš Prūsijos jis buvo siunčiamas ne tik į pietinę Europos dalį, bet ir į Šiaurės vakarų Europą. Bet kaip pasikeitė gintaro kultūrinė reikšmė? Vokiečių ordino valdose Prūsijoje ir Livonijoje karine jėga ir naujų idėjų perdavimu formuojant krikščionių bendruomenę, daugelį metų buvo diejami ir nauji papročiai, kuriuos atsinešė ne tik pilių, bet ir besikuriančių krikščioniškų miestų gyventojai. Ar naujos kultūros įtvirtinimas reiškė senosios pabaigą, ar vietos tradicijų elementai visgi transformavosi, įgaudami naujus kontekstus?

Straipsnyje šis klausimas nagrinėjamas atskleidžiant, kas atsitiko su senąja gintaro apdirbimo ir naudojimo tradicija susidūrus pagoniškajai ir krikščioniškajai kultūroms, kaip ji transformavosi krikščioniškosios bendruomenės aplinkoje. Siekiama parodyti, kad tiriamuoju laikotarpiu kitusi gintaro produkcija rodo gintaro kaip medžiagos pritaikymą bei naudojimą krikščionybės simboliams vaizduoti krikščioniškose bendruomenėse. Tyrimo pagrindu tapo kuršių, prūsų ir specifiskai Klaipėdos piliavietės bei priešpilio archeologinių tyrimų metu surinkta medžiaga. Remiamasi laikotarpiui tyrinėti aktualia istoriografija, nagrinėjančia Vokiečių ordino Baltijos pajūryje veikimo aspektus, gintaro naudojimo apraiškas krikščioniškose bendruomenėse.

Gintaro vaidmuo ankstyvuosiuose kultūrų kontaktuose

Baltijos pajūrio gyventojai negyveno izoliuotai. Ilgus amžius jie palaikė kultūrinius santykius su kitomis bendruomenėmis, taip pat plėtodami mainų prekybą. Viena tokių prekių buvo gintaras, kurio paklausa Pietų Europos kraštuose leido vietiniams gintaro rinkėjams komunikuoti su kitomis kultūromis, pažinti jas. Tų kultūrų įtakos pėdsakų matyti tyrinėjant materialinę baltų kultūrų medžiagą. Nuo vėlyvojo romė-

¹ Plg. *Baltic Amber. Proceedings of the International Conference Baltic Amber in Natural Sciences, Archaeology, and Applied Arts, 13–18 September 2001, Vilnius, Palanga, Nida* (Acta Academiae Artium Vilnensis, vol. 22). Ed. by Adomas BUTRIMAS. Vilnius, 2001; BLIUJINĖ, Audronė. *Northern Gold: Amber in Lithuania (c. 100 to c. 1200)* (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, vol. 18). Leiden, Boston, MA, 2011.

niškojo laikotarpio gintaro dirbiniai tampa svarbūs ir vietinių rinkėjų pasaulėžiūros, socialinės sanklodos sistemoje, vėliau įgauna mitologines ir / ar tikiybines reikšmes².

Baltų visuomenę Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse rekonstruoti gana sudėtinga³. Praeities paveikslas dėliojamas iš neišsamių archeologinių duomenų bei retų to meto amžininkų rašytinių užuominų apie baltų kraštus. Pietrytiniame Baltijos regione vyravo nedidelių gyvenviečių tinklas, kūrėsi didesni dariniai, tyrinėtojų įvardijami protomiestais⁴. Anot istoriografijos, Baltijos jūros regione gyvenviečių tipas, vadinamas ankstyvuju miestu, egzistavo nuo 700 iki 1100 m. Šios vietovės buvo jūros pakrantėse arba toliau nuo jų, bet visuomet pasiekiamos iš jūros⁵. Būtent tai buvo vietos, kuriose prekiauta daugiausia to meto prabangos prekėmis: metalų lydiniais, ginklais, stiklu, tekstile ir gintaru. Rytinio Baltijos jūros pakraščio protomiestais arba neagrarinio pobūdžio gyvenvietėmis dabartinės Lietuvos teritorijoje nuo XI–XII a. įvardijamos Kaunas, Žardė, Eketė, Palanga, Imbarė⁶.

Vienas didesnių tokio tipo centrų to meto Kurše buvo Daugmalė (dabartinė Latvija), kuri intensyviausiai plėtota X–XII a.⁷ Šios vietovės svarbą dar ir XIII a. pradžioje žymi Rygos vyskupo draudimas vykti pirkliais į Daugmalę, tuo siekiant palengvinti Rygos uosto iškilimą⁸. Vikingų ir ankstyvųjų viduramžių laikais Daugmalė buvo svarbus amatų ir prekybos centras, kuriame taip pat buvo kuriami gaminiai iš gintaro ir juo prekiauta. Nagrinėdami tokios stambios prekyvietės, kaip Daugmalė, X–XII a. gintaro produkciją, kaip tik ir galime pastebėti imlumą kultūrinėms transformacijoms ankstyvųjų viduramžių pagoniškos bendruomenės. Iš gintaro tenai buvo gaminami karoliai, įvairiaformiai pagoniški kabučiai-amuletai, pavyzdžiui, Toro kirveliai. Tačiau, be viso to, rasta ir krikščioniškų kryželių, kurie tyrinėtojų datuojami XII a. pabaiga⁹ (1–2 pav.). Manytina, kad tokios produkcijos kaip kryželių formos gintariniai kabučiai atsiradimą garsiose Baltijos jūros prekyvietėse paskatino jau nuo VIII a. pabaigos tiek Šiaurės, tiek ir Baltijos jūrose padidėjęs komunikacinis aktyvumas¹⁰, kuris buvo pa-

² BAGUŽAITĖ-TALAČKIENĖ, Sigita. *Materialioji gintaro tradicija Vakarų Lietuvos kapinyuose su akmenų vainikais lyginamajame baltų kultūrų kontekste. Socialinis aspektas*. Disertacija. Klaipėda, 2014.

³ Plg. ŽULKUS, Vladas. Baltų visuomenė ankstyvaisiais viduramžiais. In *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Red. Zigmantas KIAUPA, Arturas MICKEVIČIUS, Jolita SARCEVIČIENĖ. Vilnius, 1997, p. 14; ŽULKUS, Vladas; JAROCKIS, Romas. *Vikingų laikai ir ikivalstybinis laikotarpis* (Lietuvos archeologija, t. IV). Klaipėda, 2013.

⁴ ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. Op. cit., p. 38.

⁵ JAGODZIŃSKI, Marek F. The settlement of Truso. In *Wulfstan's Voyage: The Baltic Sea Region in the early Viking Age as seen from shipboard* (Maritime culture of the North, 2). Ed. by Anton ENGLERT, Athena TRAKADAS. Roskilde, 2009, p. 187.

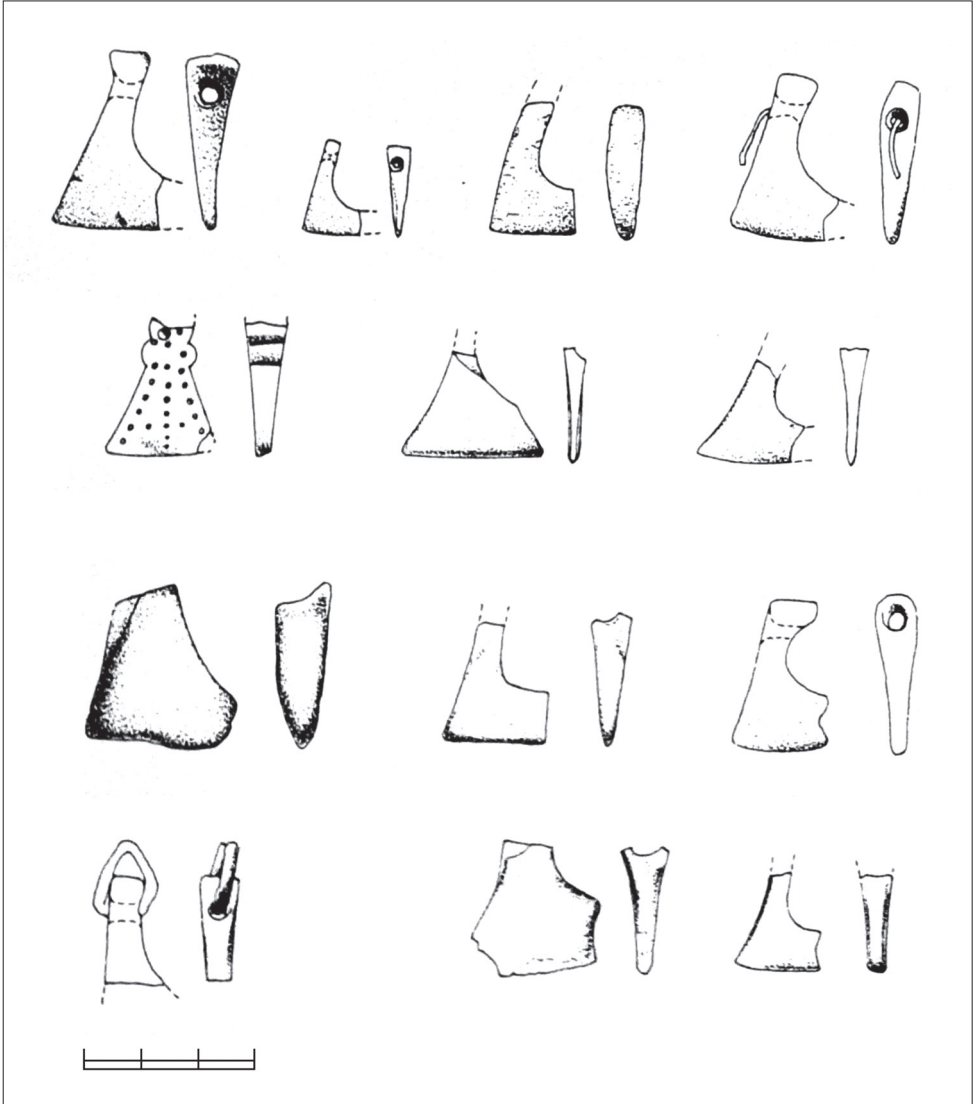
⁶ ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. Op. cit., p. 53.

⁷ RADIŃŠ, Arnis. The Daugmale Antiquities Complex. In *Contacts across the Baltic Sea during the Late Iron Age (5th–12th Centuries): Baltic Sea Conference, Lund, October 25–27, 1991*. Ed. by Birgitta HÄRDN, Božena WYSZOMIRSKA-WERBART. Lund, 1992, p. 121.

⁸ HENRIKAS Latvis. Senosios Livonijos kronika. In HENRIKAS Latvis; HERMANAS Vartbergė. *Livonijos kronikos*. Sud. Juozas JURGINIS. Vilnius, 1991, p. 31.

⁹ RADIŃŠ, A. Op. cit., pp. 117–122.

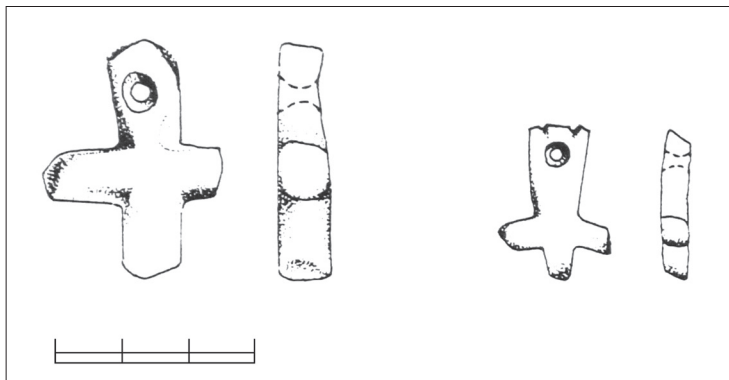
¹⁰ MICKEVIČIUS, Arturas. *Normanai ir baltai IX–XII a.* Vilnius, 2004, p. 105–113.



1 pav. Gintariniai kirvelio formos kabučiai iš Daugmalės. Šaltinis: RADIŅŠ, Arnis. The Daugmale Antiquities Complex. In *Contacts across the Baltic Sea...*, p. 119, Fig. 7

lankus krikščionybei skliti į tolimus Baltijos rytinės pakrantės kraštus. Prie naujų tiesų sklidimo prisidėjo ir tai, kad Skandinavijos kraštuose besiformuojančioms nedidelėms monarchijoms buvo palanki krikščionybė, kuria buvo legitimuojama valdžia¹¹.

¹¹ MIKUČIONIS, Ugnius. Kuršių ir skandinavų santykiai sągų literatūroje. *Liaudies kultūra*, 2003, nr. 2 (89), p. 44; DYGO, Marian. Europäisierung des Ostseeraums im Hochmittelalter. Anmerkungen am Rande neuer Untersuchungen. In *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais*



2 pav. Gintariniai kryžiaus formos kabučiai iš Daugmalės. Šaltinis: RADINŠ, Arnis. The Daugmale Antiquities Complex. In *Contacts across the Baltic Sea...*, p. 119, Fig. 6

Pastebėta, kad pirmoji krikščioniškoji gintaro produkcija tiek Baltijos jūros prekybos centruose, tiek ir senosios Rusijos to laikotarpio miestuose buvo inspiruota kultūrinės transformacijos anksčiau už baltiškas bendruomenes patyrusių skandinavų¹².

Dėl nuolatinių kontaktų su pastaraisiais įvairūs krikščionybės simboliai neturėjo būti naujiena ir prūsams bei kuršiams dar iki jų susidūrimo su Kalavijuočių ir Vokiečių ordinais, t. y. nuo IX–X a. Gintaro apdirbimo centrų medžiaga rodo ne staigų, o ypač laipsnišką naujos kultūrinės jėgos – krikščionybės – smelkimąsi į pagoniškąjį pasaulį ar tiksliau – jo pasaulėjautą ir jos raiškos elementus. Gintaro prekybos ir apdirbimo centruose galime stebėti tam tikrą merkantilizmo raišką patenkinti paklausos poreikius: šalia šimtmečius egzistavusių išskirtinių pagoniškų amuletų, pavyzdžiui, kuršiškų šukučių formos ar skandinaviškų Toro kirvelio pavidalo kabučių, „pasiūlą“ įgavo krikščioniškieji, o vėliau ir specifiškai stačiatikiškieji pagrindiniai atributai – kryželiai. Ir visa tai „gulėjo“ šalia, ant vieno prekio stalo...

naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje. Sud. Marius ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2015, p. 21; WINROTH, Anders. *The Conversion of Scandinavia. Vikings, Merchants and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*. New Haven, CT, 2012, pp. 150–160.

¹² DUCZKO, Wladyslaw. *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe* (The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400–1700 AD. Peoples, Economies and Cultures, vol. 12). Leiden, 2004, pp. 206, 208; ХОИНСКА-БОХДАН, Эльжбета. Направления контактов и главные зоны обмена янтаря в Европе с неолита до раннего Средневековья (попытка реконструкции). In *Торговые пути янтаря. Материалы международной научно-практической конференции 30 июня 2011 года, Калининград*. Ред. Зоя КОСТЯШОВА. Калининград, 2011, с. 22–23; МАЦУЙ, Виктор; БЕЛИЧЕНКО, Елена. Добыча, обработка и торговля янтарем от позднего палеолита до Средневековья на территории современной Украины. In *Торговые пути янтаря...*, с. 51–54.

„Gintaro regalija“ ir *paternoster* karoliai

Archeologinė medžiaga rodo, kad XI a. pabaigoje – XII a. antrojoje pusėje nyko buvę prekybos centrai Kurše; krizė ištiko ir Prūsijos bendruomenės¹³. Plečiantis krikščioniškajam pasauliui, pietrytinio Baltijos pajūrio gyventojai jo buvo apsupti iš visų pusių. Vokiečių kolonizacija atvedė į regioną Kalavijuočių ir Vokiečių ordinus, o nuo XIII–XIV a. prekybą Baltijos jūroje organizavo jau Hanzos pirklių sąjunga, aplink Liubeką telkusi kitus daugiausia vokiškų miestų pirklus. Ilgainiui hanziečiai perėmė iniciatyvą ne tik Šiaurės ir Baltijos jūrose, bet ir dabartinės Vokietijos ar tuometinės Livonijos žemyninėse dalyse¹⁴.

192

Šiomis esminių transformacijų sąlygomis gintaro produkcija, galima sakyti, buvo pasitelkta krikščionių bendruomenių poreikiams, pritaikant naujoms sąlygoms senųjų bendruomenių praktikuotą gintaro rinkimą ir jo naudojimą sakralinei raiškai. Tiesa, naujųjų krikščionių bendruomenių žemiausių socialinių sluoksnių atstovams gintaras jau tapo sunkiai prieinamas. Su gintaru žemieji visuomenės sluoksniai susidūrė tiek, kiek tai buvo susiję su šių fosilinių sakų rinkimo prievole.

Nuo XIII a. vidurio iki XVI a. pr. gintaringiausiose Rytų Baltijos pakrantėse gintaro žaliava pamažu tapo išskirtine Vokiečių ordino brolių nuosavybe. Seniausiu liudijimu, rodančiu Vokiečių ordino susidūrimą su gintaru Prūsijos teritorijoje, laikomas 1264 m. Sambijos vyskupo Heinricho dokumentas¹⁵. Gintaras buvo kasamas Prūsijos pajūryje, kur gintaringieji sluoksniai nėra gilūs¹⁶ (3 pav.). XV a. Prūsijoje tokia kasyba organizuota Laukstyčių, Fišhauzeno, Balgos, Žiokų, Dancigo ir Olyvos apylinkėse, iš kurių gintaras už nustatytą užmokestį būdavo pristatomas į Karaliaučių už ūkį atsakingiems ordino pareigūnams (*Großschäffer*). Ordinas savo ruožtu užsiėmė didmenine prekyba su užjūrio kraštais¹⁷. Gintaro žaliava ir iš jo gaminta produkcija buvo pardavinėjama plačiai ir pasiekdavo net Egiptą. Kaire XIII a. pabaigoje veikė specialus gintaro turgus, vadinamas *Funduq al 'Anbar*¹⁸.

Ordinui įtvirtinus savo pozicijas, gintaro rinkimą organizavo ir pakrantę, kur jis buvo renkamas, prižiūrėjo specialūs pareigūnai, vadinti *Bernsteinmeister* („gintaro magistras“), rezidavę

¹³ ŽULKUS, V.; JAROCKIS, Op. cit., p. 273–275; ZABIELA, Gintautas. Ikkvalstybinis ir baltų genčių sąjungų laikotarpis. In *Geležies amžius* (Lietuvos istorija, t. II). Ats. red. Gintautas ZABIELA. Vilnius, 2007, p. 423–424, 436.

¹⁴ Plg. DOLLINGER, Philippe. *The German Hansa*. Stanford, CA, 1970; *Die Hanse und der deutsche Osten*. Hrsg. von Norbert ANGERMANN. Lüneburg, 1990.

¹⁵ HAGEN, Karl Gottfried. Geschichte der Verwaltung des Börnsteins in Preußen. *Beiträge zur Kunde Preußens*, 1824, Bd. 6, S. 2–3; ELDITT, Heinrich Ludwig. Das Bernstein-Regal in Preussen. *Neue Preußische Provinzial-Blätter*, 4. Folge, 1868, Bd. 5, S. 579.

¹⁶ Plg. HARTMANN, Philippo Jacobo. *Succini Prussici physica & civilis historia: cum demonstratione ex autopsia & intimiori rerum experientia deducta*. Francofurti, 1677.

¹⁷ HAGEN, K. G. Op. cit., S. 7.

¹⁸ REINEKING von BOCK, Gisela. *Bernstein. Das Gold der Ostsee*. München, 1981, S. 20–21.



3 pav. Gintaro kasėjai. Žemėlapis fragmentas iš HARTMANN, Ph. J. Op. cit.

Laukstyčiuose, o nuo 1581 m. Girmavoje; bene pirmąkart toks pareigūnas minimas 1332 m.¹⁹ Tuo metu skirti ir pakrančių bei rinkėjų prižiūrėtojai, kurių rūpestis buvo užtikrinti, kad kai gintaras metamas, nepaisant metų laiko, vietiniai išeitų jo gaudyti ir rinkti. Už gintaro rinkimą buvo atlyginama. Pradžioje atsiskaityta pinigais, vėliau gaudytojai gaudavo tiek druskos, kiek gintaro jiems pavykdavo sugauti. Buvo mokama ir vadinamaisiais mediniais pinigais, nuo 4 iki 6 guldenų, už kuriuos galėdavo įsigyti malkų. Gintaras buvo paklausis, brangi prekė, ir ekonominė jo vertė ilgai nekrito. Johannas Polianderis (1487–1541) minėjo, kad gintaro vertės kriterijus buvo spalva ir dydis. Gintaro žaliavos statinė galėjo kainuoti nuo 30 iki 100 Reino auksinų. Taip pat kuo gintaro gabalai buvo baltesni, tuo jie darėsi paklausesni²⁰. Simonas Grunau (apie 1470–1530 arba 1537) aprašo, kad 1520 m. jis vykęs į Romą ir kardinolui Joanniui dovanojęs aukso spindesio spalvos pusės piršto ilgio gintaro širdutę su išgraviruotu kūdikiu Jėzumi. Už šį daiktą jis gavęs 2 000 guldenų, kurių vertė anuomet prilygo devynių arklių vertei²¹.

Kadangi gintaras buvo vertinamas kaip brangi prekė, o vietinių gyventojų kasdienybėje jis jau buvo užėmęs išskirtinę vietą, naujakrikštų bendruomenėse būta bandyimų gintaro įgyti savo reikmėms. Vadinamoji „Gintaro regalija“ tokios galimybės nenumatė, mat gintaro gavybą ir prekybą ji paliko tik naujųjų krašto šeiminkų rankose. Ypač „nelegali“ gintaro gavybos kontrolės sistema griežtėjo XV a.²² Šaltiniai mini, kad už nelegaliai įgytą ir nusiėptą gintaro žaliavą buvo įvestos ypač griežtos piniginės ir fizinės baudmės, kartais net pakariant. Tiesa, šios žinios pasiekia iš vėlesnio laikotarpio rašytinės medžiagos. Pavyzdžiui, Matas Pretorijus (Matthäus Prätorius, 1635–1704) užrašė, kad siekiant užtikrinti, jog „Gintaro regalijos“ nuostatų būtų laikomasi ir jos būtų visiems aiškiai žinomos, apie tai kasmet skelbta iš sakyklų Fišhauzene, Žiukuose ir Klaipėdoje, kur vėliau buvo įsteigtos specialios žinybos, sprendusios gintaro vagių klausimus²³. Sankcijų buvimą atskleidžia ir Simono Grunau fiksuota legenda apie menamą Sambijos fogtą, žiaurųjį Anzelmą Lozenbergietį, kuris nerado ramybės po mirties ir kurio dvasia ilgai klajojusi jūros pakrantėje, vaitodama *Oh, um Gott, Bernstein frei, Bernstein frei* (o Dieve, gintarui [rinkiti] laisvė, gintarui laisvė)²⁴.

¹⁹ VOIGT, Johannes. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Bd. 5. Königsberg, 1832, S. 38. Dar plg. SCHUBERT, Wilhelm. Ueber das Strandrecht in Preußen während des Mittelalters. *Beiträge zur Kunde Preußens*, 1822, Bd. 5, S. 245–270.

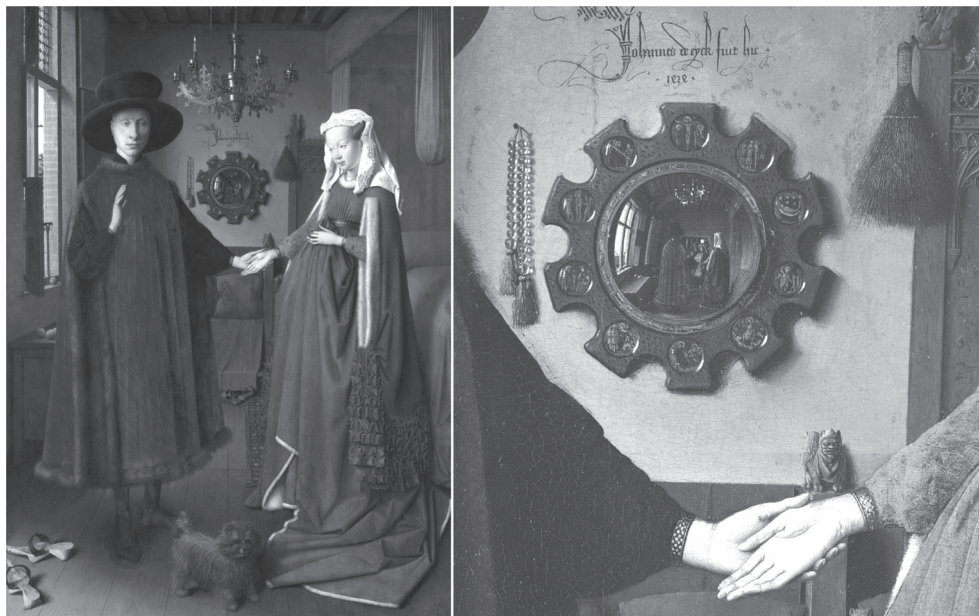
²⁰ Žr. Johanno Polianderio laišką Casparui Börneriui: *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preußen*. Bd. 2 (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven, Bd. 44). Hrsg. von Paul TSCHACKERT. Leipzig, 1890, S. 334–336.

²¹ *Simon Grunau's Preussische Chronik*. Hrsg. von Max PERLBACH. Bd. I. Leipzig, 1876, S. 50–51.

²² ELDITT, H. L. Op. cit., S. 580–581; ELERTAS, Dainius; VAIČIULYTĖ, Laima. Amber Collecting Regulations in Coastal Lithuania until the Middle of the 19th C. In *Baltic Amber...*, p. 45.

²³ PRETORIJUS, Matas. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*. Sud. Ingė LUKŠAITĖ. T. I. Vilnius, 1999, p. 617.

²⁴ *Simon Grunau's Preussische Chronik...*, S. 52. Plg. POHL, Erich. *Die Volkssagen Ostpreussens*. Hildesheim, Zürich, New York, 2001, S. 43.



4 pav. Gintariniai tiesieji maldos karoliai. Fragmentas iš Jano van Eycko paveikslo „Arnolfinių portretas“ (1434). Šaltinis: ЕГОРОВА, Ксения. *Ян ван Эйк*. Москва, 1965, Ил. 91

Istoriografijoje manoma, kad Ordinas „Gintaro regalija“ taikė jau XIII a. viduryje pagal Pomerelijos kunigaikščių pavyzdį²⁵. XIV a. pr. monopolizavus gintaro prekybą ir Šiaurės vakarų Europoje įsteigus pirmąsias gintaro manufaktūras, jis buvo naudojamas iš esmės vien maldos karoliams gaminti. Jie buvo skirti krikščioniškų bendruomenių aukštesnės socialinės klasės atstovams. Tokius karolius gamindavo specialiose gildijose. Pirmoji žinoma *Paternoster* (maldos karolių) gamintojų gildija veikė Paryžiuje ir yra minima dar 1260 m. 1302 m. tokia jau veikė ir Briugėje, 1310 m. – Liubeke²⁶. 1420 m. vien Briugėje darbavosi 70 gildijos meistrų ir apie 400 pameistrių²⁷. Tokį išaugimą lėmė ilgas laikotarpis, kai žaliavos supirkimo ir apdirbimo monopolininkai buvo tik du miestai – Briugė ir Liubekas²⁸. 1449 m. Liubeko burmistro laiške Vokiečių

²⁵ TESDORPF, Wilhelm. *Gewinnung, Verarbeitung und Handel des Bernsteins in Preussen von der Ordenszeit bis zur Gegenwart. Eine historisch-volkswirtschaftliche Studie* (Staatswissenschaftliche Studien, Bd. I, Hf. 6). Jena, 1887, S. 8.

²⁶ KEHNEL, Annette; MENCEJ, Mirjam. Representing eternity: Circular movement in the cloister, round dancing, winding-staircases and dancing angels. In *Self-Representation of Medieval Religious Communities. The British Isles in Context*. Ed. by Anne MÜLLER, Karen STÖBER. Berlin, 2009, p. 85; TESDORPF, W. Op. cit., S. 30–33.

²⁷ TESDORPF, W. Op. cit., S. 30.

²⁸ REINEKING von BOCK, G. Op. cit., S. 21.

ordino didžiajam magistrui skųstasi pirkliais, kurie Prūsijoje supirkta gintarą gabendavo į Veneciją; burmistras meldė didįjį magistrą užtikrinti, kad visas gintaras būtų gabenamas į Liubeką arba į Briugę²⁹. Tik kur kas vėliau gintaro gildijos ėmė veikti Dancige (1477 m.), Štolpe (dab. Slupskas, prieš 1480 m.), Kolberge (dab. Kolobžegas), Kiosline (dab. Košalinas), Elbinge (1539 m.), Karaliaučiuje (1641 m.)³⁰.

Gintaro meistrai krikščioniškų maldos karolių gamybai naudojo ne tik Baltijos gintarą, bet ir dramblio kaulą, medį, perlamutrą arba koralus. Minima, kad Londono juvelyras 1381 m. prekiavo karoliais, pagamintais iš brangių medžiagų: balto ir geltono gintaro, koralų, gagato, paausuoto sidabro, stiklo ir pigesniais karoliais, pagamintais iš kaulo, vaikams³¹. Tiesa, tyrėjams lieka neaišku, ar gintaro karoliai, kurių kilmė yra baltiška, buvo atvežami iš Vokiečių ordino priekrančių, ar gintaras buvo renkamas Anglijos rytinėse pakrantėse, kur taip pat išmetama gintaro. Taip pat yra paminėta, kad viduramžiškų gintaro karolių rasta Sautamptono ir Kenterberyje³². Gali būti, kad gintaras patekdavo iš kitų žemių, pavyzdžiui, Švedijos ar Danijos, kur gintaro rinkimas nebuvo apribotas, kaip ir prekyba jo žaliava.

Paternoster karoliukai buvo veriami į simbolinius, dažniausiai dešimties (būdavo penkių arba septynių) karolių tiesios linijos vėrinius, kurie XIII a. viduryje buvo tapę neatsiejama krikščionių kasdienio gyvenimo dalimi. Tokie rožiniai buvo patogūs prikabinėti prie juosmens diržo. Maldos karoliai galėjo būti suverti į apskritą sujungtą vėrinį su skiriamaisiais karoliais, paprastai didesniais, dažnai pagamintais iš brandesnės medžiagos nei kiti apvaros karoliai. Tokie skiriamieji karoliai vadinti žodžiu *gauds*, reiškiančiu dekoraciją arba ornamentą. Tiek tiesūs, tiek ir apvalūs vėriniai buvo užbaigiami sunkiais kutais³³. Iš gintaro pagaminti krikščioniškieji maldos karoliai buvo skirti pasiturinčiųjų sluoksniui. Tiesių maldos karolių, pagamintų iš gintaro, pavyzdį perteikė vienas žinomiausių XV a. tapytojų Janas van Eyckas (1390–1441) darbe „Arnolfinių portretas“ 1434 m. (Nacionalinė galerija, Londonas)³⁴ (4 pav.). Tokių maldos karolių pavyzdžių galima išvysti XIV–XVI a. Italijos, Vokietijos, Portugalijos, Olandijos dailės kūriniuose.

²⁹ ELDITT, H. L. Op. cit., S. 584.

³⁰ TESDORPF, W. Op. cit., S. 33–42; KLEBS, Richard. Bernstein. In *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*. Bd. 2. 3. Aufl. Jena, 1909, S. 792; PELKA, Otto. *Bernstein* (Bibliothek für Kunst- und Antiquitätensammler, 18). Berlin, 1920, S. 15, 42.

³¹ HARVEY, Margaret. *The English in Rome, 1362–1420. Portrait of an Expatriate Community*. Cambridge, 2000, p. 28.

³² EGAN, Geoff; PRITCHARD, Frances. *Dress Accessories c. 1150 – c. 1450* (Medieval finds from excavations in London, 3). London, 1991, pp. 305–306.

³³ GRIMALDI, David A. *Amber. Window to the Past*. New York, 2003, p. 164.

³⁴ ПОПОВА, Вера. Янтарь в древности и средневековье. In *Калининградский музей янтаря*. Калининград, 2008, с. 54–55; ЕГОРОВА, Ксения. *Ян ван Эйк*. Москва, 1965, Ил. 91.

Pamaldžiausių krikščionių ar tiesiog nepasiturinčių asmenų *Paternoster* maldos karoliai buvo pagaminti iš virvės, joje surišant reikiamą skaičių mazgų, arba iš pigesnių medžiagų karolių, pavyzdžiui, kaulinių arba medinių. *Paternoster* maldos karoliai tik apie 1450 m. pakito kaip tokia rožinio forma, kuri krikščioniškajame pasaulyje naudojama iki šių dienų³⁵.

Ką rodo klaipėdietiškoji medžiaga?

Gintaro rinkimo prievolė buvo taikoma ir Klaipėdos apylinkių priekrantės gyventojams. Tiesa, seniausios žinios apie organizuotą gintaro rinkimą šiame ruože mus pasiekė jau iš Prūsijos hercogystės laikotarpio XVI a.³⁶ Žinome, kad Gdansko prekeivis Paulis Jaskis (1495–1564), kuriam 1533 m. buvo suteikta teisė eksploatuoti Prūsijos gintarą, galėjo lengvai atpažinti, iš kurios gavybos vietos gintaras atvežtas. Tarp tokių jau minimi ne tik Laukstyčiai ar Pomeranija, bet ir Klaipėda bei Kuršas³⁷. Vėlyvos žinios apie gintaro rinkimą Klaipėdos apylinkėse galbūt susijusios su laipsnišku šios srities integravimusi į Prūsiją. Nors Vokiečių ordinas Klaipėdos pilį perėmė 1328 m., tai, matyt, nenutraukė ryšių su Kuršu ir Livonija, o ryšiai su Prūsija mezgėsi ilgai³⁸.

Tačiau nagrinėjant gintaro naudojimą rytinėse Baltijos pakrantėse Vokiečių ordino laikais, Klaipėda įdomi kitu aspektu. Paskutinių metų tyrinėjimai atskleidžia pirmųjų XIII a. pabaigos – XIV a. Klaipėdos pilies priešpilio gyventojų materialinės kultūros bruožus. Tyrimus atlikusio Gintauto Zabelos manymu, tai buvę vietiniai gyventojai kuršiai, kurie turėjo būti oficialiai apkrikštyti, kad galėtų atlikti tam tikras paslaugas, reikalingas pilies gyventojams. Šių kuršių gyventose pastatų liekanų vietose buvo rasta šiek tiek neapdirbtos gintaro gabaliukų³⁹. Tai rodo net priėmus krikštą puoselėtas senąsias pajūrio gyventojų tradicijas, kokios fiksuotos kitose Kuršo gyvenvietėse. Taip pat Klaipėdos piliavietėje ir senojo miesto prieigose rasti gintaro artefaktai (daugiausia gintaro karoliai) atskleidžia išlikusią kuršių tradiciją mirusiųosius laidoti su tam tikromis įkapėmis, pavyzdžiui, gintaro karoliais. Per daugelį metų, pertvarkant pilies teritoriją ir jos kontūrus, dalis žemių buvo imama iš senųjų krikščioniškų kapinaičių vietos⁴⁰. Vladas Žulkus pažymi, kad buvusiose

³⁵ GRIMALDI, D. A. Op. cit., p. 164.

³⁶ Plg. ELERTAS, D.; VAIČIULYTĖ, L. Op. cit., p. 45–47.

³⁷ PRETORIJUS, M. Op. cit., p. 579.

³⁸ Plg. SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos miesto istorijos ir jo vieta Europoje. In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Sud. Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 10–11.

³⁹ Šių tyrimų medžiaga dar nepaskelbta. Tenka remtis žodine informacija, kurią 2016 m. vasarą maloniai suteikė Klaipėdos piliavietės tyrimus vykdeš G. Zabiela.

⁴⁰ BAGUŽAITĖ-TALACKIENĖ, Sigita. Gintaro tradicija viduramžių Klaipėdoje Vokiečių ordino ir Prūsijos kunigaikštystės kontekste iki XVI a. antros pusės (atiduota spaudai).

senojo miesto kapinaitėse tikriausiai buvo laidojami ir krikštyti kuršiai⁴¹. Jų įkapėse rasti gintaro artefaktai irgi iliustruoja išlikusių senųjų pasaulėžiūros elementų išlikimą, tų elementų integravimą į naujų apeigų visumą, kurios pageidavo atvykėliai ir konvertitai kuršiai.

Raimondas Sprainaitis, kadaise tyrinėjęs Klaipėdos senąjį miesto dalį, datuojamą XIV a. pabaiga, aptiko 41 vnt. įvairių spalvų (nuo skaidrios rausvos, pereinančios į neskaidrią gelsvą-baltą) rutulio, suspausto rutulio, statinaitės formos gintaro karoliukų⁴². Tai liudytų, kad vietoje gintaras galėjo būti ir apdirbamas. Šią prielaidą patvirtina kartu rasti cilindro formos pusfabrikačiai⁴³ ir kelios dešimtys gintaro žaliavos gabalėlių⁴⁴ su neryškiais apdirbimo požymiais arba be jų⁴⁵. Tai jau visiškai kitokio tipo gintaro karoliukai nei randami vikingų laikotarpio kuršių kapuose. Pagal formą ir dydį jie kur kas vienodesni. O tai dar vienas argumentas teiginiui, kad gintaras vietinėse pietrytinio Baltijos regiono bendruomenėse atliko naujas funkcijas ir tada, kai šiame regione įsitvirtino krikščionybė.

Klaipėdoje rastą medžiagą įdomu palyginti su Londone atidengtos XIV a. juvelyro dirbtuvės archeologine medžiaga, kur, be kitų medžiagų, naudotas ir gintaras⁴⁶. Tyrinėjant šią juvelyro dirbtuvę, buvo rastas XIV a. datuojamas gan didelis kiekis gintaro karoliukų (tiek sveikų, tiek ir suskilusių), cilindro formos ruošinių, menkai arba iš viso neapdirbtos gintaro žaliavos. Panašu, kad Europoje gaminamų krikščioniškų vėrinų gintaro karolių dydžiai ypač nesiskyrė. Londono dirbtuvėse rastų gintaro karolių skersmuo buvo panašus į vienalaikių Klaipėdos senąjį miesto prieigose ir pavienių piliavietėje rastųjų ir svyravo nuo 0,3 iki 0,5–0,8 ir 1,2 cm. Tai liudytų, kad Klaipėdoje susiduriame ne tik su krikščioniškąja, bet su masine krikščioniškuose kraštuose naudota medžiaga ir bendra tam laikotarpiui būdinga gintaro apdirbimo maniera.

Išvados

Gintaro dirbinių formų ir jų raiškos analizė atskleidžia, kad šie fosiliniai sakai naudoti skirtingų pasaulėžiūrų nuostatoms perteikti. Aukštesnė nei kitų lengvai gaunamų medžiagų ekonominė gintaro vertė ypač tiko simbolinę prasmę turėjusių amuletų

⁴¹ ŽULKUS, Vladas. *Viduramžių Klaipėda: miestas ir pilis, archeologija ir istorija*. Vilnius, 2002, p. 64.

⁴² *Mažosios Lietuvos istorijos muziejus*, GEK 52923; GEK 52924.

⁴³ *Mažosios Lietuvos istorijos muziejus*, GEK 52928.

⁴⁴ *Mažosios Lietuvos istorijos muziejus*, GEK 52931.

⁴⁵ SPRAINAITIS, Raimondas. Kavinės „Nida“ prijungimas prie miesto šiluminių tinklų (Sukilėlių g. 4, 6, 8). Žvalgomieji archeologiniai tyrimai. III etapas. Klaipėda, 1990. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejus*, AS48, Pg. m. 7936, Pieš. 11.

⁴⁶ EGAN, G.; PRITCHARD, F. Op. cit., pp. 305–307.

gamybai pagoniškose bendruomenėse. Tačiau Prūsijoje ir Kurše įtvirtinus krikščionybę, gintaras toliau naudotas daugiausia maldos karoliams gaminti.

Ligi šiol skelbti istoriniai duomenys liudija, kad rytinėse Baltijos pajūrio pakrantėse įsigalėjus Vokiečių ordinui, gintaro gavybą ir prekybą juo Ordinas pamažu suėmė į savo rankas. Ordino pareigūnai pardavinėjo gintarą tiekėjams, kurie pristatydavo jį į Šiaurės vakarų Europos apdirbimo centrus. Iki šiol žinojome, kad Ordinui įtvirtinus savo išskirtines teises į jo užimtose teritorijose gaunamą žaliavą, krikščioniškų bendruomenių žemiausių sluoksnių atstovams gintaras tapo sunkiai prieinamu objektu. Tačiau Kuršo ir Klaipėdos archeologinė medžiaga, konkrečiai Vokiečių ordino laikotarpiu datuojami apdirbto gintaro artefaktai, liudija, kad gintaras tapo ir vietinių krikščionių bendruomenių Vokiečių ordino valdytose žemėse savastimi. Žinoma, tai galima paaiškinti istoriografijoje įtvirtintu teiginiu, kad Klaipėdos priešpilio gyventojai tuo metu aptarnavo pilies (taigi Vokiečių ordino komtūro) poreikius. Tačiau kaip gintaro dirbiniai atsidūrė naujakrikštų įkapėse, tai nepaaiškina.

Komunikacija su krikščioniškais kraštais lėmė, kad krikščionybės simboliais gintarą pietrytinėje Baltijos pakrantėje imta ženklinti dar prieš ateinant į šias žemes Vokiečių ordinui. Tą rodo senųjų prekyviečių, pvz., Daugmalės, X–XII a. archeologinė medžiaga. Tačiau gintaro naudojimas tam tikriems dvasinio pasaulio aspektams išreikšti nenutrūko ir tada, kai rytinėse Baltijos jūros pakrantėse įsigalėjo krikščionybė. Gintaro kaip medžiagos, tinkamos gaminti religinę prasmę turinčius objektus, paskirtis buvo išlaikyta. Negana to, naujoje kultūrinėje aplinkoje gintaras išlaikė aukštą vertę, tebebuvo siejamas su prabanga. Būtent todėl jis galėjo būti tinkamas religinei produkcijai, skirtai aukštesniajam socialiniam sluoksniui, gaminti. Būtent tai galėjo padėti stiprinti krikščionybės poveikį Vokiečių ordino užimtose teritorijose besikūrusiose krikščioniškose bendruomenėse, padėti įtvirtinti jose naują socialinę tvarką.

Straipsnyje naudoti publikuoti šaltiniai

- HENRIKAS Latvis; HERMANAS Vartbergė. *Livonijos kronikos*. Sud. Juozas JURGINIS. Vilnius, 1991.
 POHL, Erich. *Die Volkssagen Ostpreussens*. Hildesheim, Zürich, New York, 2001.
 PRETORIJUS, Matas. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*. Sud. Ingė LUKŠAITĖ. T. I. Vilnius, 1999.
Simon Grunau's Preussische Chronik. Hrsg. von Max PERLBACH. Bd. I. Leipzig, 1876.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- BAGUŽAITĖ-TALAČKIENĖ, Sigita. *Materialioji gintaro tradicija Vakarų Lietuvos kapinynuose su akmenų vainikais lyginamajame baltų kultūrų kontekste. Socialinis aspektas*. Disertacija. Klaipėda, 2014.

- Baltic Amber. Proceedings of the International Conference Baltic Amber in Natural Sciences, Archaeology, and Applied Arts, 13–18 September 2001, Vilnius, Palanga, Nida* (Acta Academiae Artium Vilnensis, vol. 22). Ed. by Adomas BUTRIMAS. Vilnius, 2001.
- BLIUJENĖ, Audronė. *Northern Gold: Amber in Lithuania (c. 100 to c. 1200)* (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, vol. 18). Leiden, Boston, MA, 2011.
- DYGO, Marian. Europäisierung des Ostseeraums im Hochmittelalter. Anmerkungen am Rande neuer Untersuchungen. In *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje*. Sud. Marius ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2015, p. 17–36.
- DOLLINGER, Philippe. *The German Hansa*. Stanford, CA, 1970.
- DUCZKO, Wladyslaw. *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe* (The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400–1700 AD. Peoples, Economies and Cultures, vol. 12). Leiden, 2004.
- EGAN, Geoff; PRITCHARD, Frances. *Dress Accessories c. 1150–c. 1450* (Medieval finds from excavations in London, 3). London, 1991.
- ELDITT, Heinrich Ludwig. Das Bernstein-Regal in Preussen. *Neue Preußische Provinzial-Blätter*, 4. Folge, 1868, Bd. 5, S. 577–611, 673–698; 1869, Bd. 6, S. 422–462, 577–610, 673–698; 1871, Bd. 8, S. 385–426.
- ELERTAS, Dainius; VAIČIULYTĖ, Laima. Amber Collecting Regulations in Coastal Lithuania until the Middle of the 19th C. In *Baltic Amber. Proceedings of the International Conference Baltic Amber in Natural Sciences, Archaeology, and Applied Arts, 13–18 September 2001, Vilnius, Palanga, Nida* (Acta Academiae Artium Vilnensis, vol. 22). Ed. by Adomas BUTRIMAS. Vilnius, 2001, pp. 43–51.
- GRIMALDI, David A. *Amber. Window to the Past*. New York, 2003.
- HAGEN, Karl Gottfried. Geschichte der Verwaltung des Börnsteins in Preußen. *Beiträge zur Kunde Preußens*, 1824, Bd. 6, S. 1–41, 177–199.
- Die Hanse und der deutsche Osten*. Hrsg. von Norbert ANGERMANN. Lüneburg, 1990.
- HARTMANN, Philippo Jacobo. *Succini Prussici physica & civilis historia: cum demonstratione ex autopsia & intimiori rerum experientia deducta*. Francofurti, 1677.
- HARVEY, Margaret. *The English in Rome, 1362–1420. Portrait of an Expatriate Community*. Cambridge, 2000.
- JAGODZIŃSKI, Marek F. The settlement of Truso. In *Wulfstan's Voyage: The Baltic Sea Region in the early Viking Age as seen from shipboard* (Maritime culture of the North, 2). Ed. by Anton ENGLERT, Athena TRAKADAS. Roskilde, 2009, pp. 182–197.
- KEHNEL, Annette; MENCEJ, Mirjam. Representing eternity: Circular movement in the cloister, round dancing, winding-staircases and dancing angels. In *Self-Representation of Medieval Religious Communities. The British Isles in Context*. Ed. by Anne MÜLLER, Karen STÖBER. Berlin, 2009, pp. 67–97.
- KLEBS, Richard. Bernstein. In *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*. Bd. 2. 3. Aufl. Jena, 1909, S. 790–792.
- MICKEVIČIUS, Arturas. *Normanai ir baltai IX–XII a.* Vilnius, 2004.
- MIKUČIONIS, Ugnius. Kuršių ir skandinavų santykiai sągų literatūroje. *Liaudies kultūra*, 2003, nr. 2 (89), p. 35–49.
- PELKA, Otto. *Bernstein* (Bibliothek für Kunst- und Antiquitätensammler, 18). Berlin, 1920.
- RADIŃŠ, Arnis. The Daugmale Antiquities Complex. In *Contacts across the Baltic Sea during the Late Iron Age (5th–12th Centuries): Baltic Sea Conference, Lund, October 25–27, 1991*. Ed. by Birgitta HÅRDN, Božena WYSZOMIRSKA-WERBART. Lund, 1992, pp. 115–124.
- REINEKING von BOCK, Gisela. *Bernstein. Das Gold der Ostsee*. München, 1981.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos miesto istorijos ir jo vieta Europoje. In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Sud. Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 6–24.
- SCHUBERT, Wilhelm. Ueber das Strandrecht in Preußen während des Mittelalters. *Beiträge zur Kunde Preußens*, 1822, Bd. 5, S. 245–270.

- TESDORPF, Wilhelm. *Gewinnung, Verarbeitung und Handel des Bernsteins in Preussen von der Ordenszeit bis zur Gegenwart. Eine historisch-volkswirtschaftliche Studie* (Staatswissenschaftliche Studien, Bd. I, Hf. 6). Jena, 1887.
- VOIGT, Johannes. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Bd. 5. Königsberg, 1832.
- WINROTH, Anders. *The Conversion of Scandinavia. Vikings, Merchants and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*. New Haven, CT, 2012.
- ZABIELA, Gintautas. Iki kivalstybinis ir baltų genčių sąjungų laikotarpis. In *Geležies amžius* (Lietuvos istorija, t. II). Ats. red. Gintautas ZABIELA. Vilnius, 2007.
- ŽULKUS, Vladas. Baltų visuomenė ankstyvaisiais viduramžiais. In *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Red. Zigmantas KIAUPA, Arturas MICKEVIČIUS, Jolita SARCEVIČIENĖ. Vilnius, 1997, p. 13–30.
- ŽULKUS, Vladas. *Viduramžių Klaipėda: miestas ir pilis, archeologija ir istorija*. Vilnius, 2002.
- ŽULKUS, Vladas; JAROCKIS, Romas. *Vikingų laikai ir ikivalstybinis laikotarpis* (Lietuvos archeologija, t. IV). Klaipėda, 2013.
- ЕГОРОВА, Ксения. *Ян ван Эйк*. Москва, 1965.
- МАЦУЙ, Виктор; БЕЛИЧЕНКО, Елена. Добыча, обработка и торговля янтарем от позднего палеолита до Средневековья на территории современной Украины. In *Торговые пути янтаря. Материалы международной научно-практической конференции 30 июня 2011 года, Калининград*. Ред. Зоя КОСТЯШОВА. Калининград, 2011, с. 43–54.
- ПОПОВА, Вера. Янтарь в древности и средневековье. In *Калининградский музей янтаря*. Калининград, 2008, с. 49–55.
- ХОИНЬСКА-БОХДАН, Эльжбета. Направления контактов и главные зоны обмена янтаря в Европе с неолита до раннего Средневековья (попытка реконструкции). In *Торговые пути янтаря. Материалы международной научно-практической конференции 30 июня 2011 года, Калининград*. Ред. Зоя КОСТЯШОВА. Калининград, 2011, с. 7–26.

AMBER AS A SYMBOL: CULTURAL CHANGE AND CONTINUITY IN THE TEUTONIC ORDER-RULED AREAS OF THE BALTIC COAST

Sigita Bagužaitė-Talačkienė

Summary

Before the Teutonic Order occupied most of the eastern Baltic coast, amber for the local population of Courland and Prussia had already been an important raw material, actively traded in the Baltic Sea region and beyond. Simultaneously, it was part of their culture: various articles made of amber conveyed certain elements of the world-view of the local communities. On the penetration of Christianity and the final establishment of the Teutonic Order, amber was not forgotten in the occupied territories. The Order took control of the amber collection, taking over the manufacture and trade of amber articles in its own hands. From Prussia it was sent not only to the south of Europe, but also to its north-western part. However, how did the cultural significance of amber

change? During the process of formation of the Christian community in the domains of the Teutonic Order in Prussia and Livonia both through military force and the transfer of new ideas, for a number of years, new traditions were instilled, brought by the residents of both the castles and of the emerging Christian towns. Did the establishment of the new culture mean the end of the old one, or were the local traditions undergoing transformations by acquiring new contexts? The issue in the paper was addressed by revealing what happened to the old amber processing and use tradition upon the encounter of the Pagan and Christian cultures and how it transformed in the Christian community environment.

The analysis of the forms of amber articles and its use revealed how the fossilized tree resin had been used to convey the provisions of different world-views. In pagan communities, a higher economic value of amber, as compared to other easily available materials, particularly suited for the manufacture of amulets with a symbolic meaning. However, after Christianity got established in Prussia and Courland, amber did not cease to be used, mainly for the production of prayer beads.

202

The historical data published so far witnessed that, upon the establishment of the Teutonic Order on the eastern Baltic coast, as early as in the mid-13th century, after the example of the Pomerelian Dukes, the Order started applying the so-called *Amber Regalia* in Prussia, and in the early 14th century, it monopolised the amber trade. The Order officials used to sell amber to suppliers who would transport it to the north-western European processing centres, and primarily Bruges and Lübeck, where the guilds of *paternoster* (prayer bead) manufacturers were active. We used to know that, after the Order had established its exclusive rights to the raw materials extracted in its occupied territories, amber became a not so easily available object for the representatives of the lower strata of the Christian communities. However, the archaeological materials of Courland and Memel (Klaipėda), and specifically artefacts of processed amber dating back to the time of the Teutonic Order, witnessed that amber had become an element used for manifestation of identity of the local Christian communities as well. In the cultural layers of the Memel outer castle, dating back to the late 13th and early 14th centuries, remains of buildings of Curonian converts were discovered where archaeologists found some pieces of unprocessed amber. In the oldest part of the town, dating back to the late 14th century, some processed amber beads and semi-finished articles were found which meant that amber had been processed in Memel at that time. Moreover, the size of the beads fully coincided with the ones manufactured in the then *paternoster* guilds. True, it can be accounted for by the assumption established in historiography that the residents of the Memel outer castle area at the time provided services to the castle (hence the Komtur). However, amber artefacts were also found in the grave goods of the converts buried in the old town cemetery. This would evidence the continuity of the tradition.

The communication with Christian lands resulted in marking amber with the symbols of Christianity on the south-eastern Baltic coast well before its conquest by the Teutonic Order. This is proved by the archaeological materials of the old marketplaces of the 10th to 13th century, e.g., in Daugmale (the current Latvia). However, the use of amber for the expression of certain aspects of the spiritual world did not stop after Christianity had been established on the eastern Baltic seacoast. The function of amber as the material suitable

for the manufacturing of objects with a religious meaning was retained. Moreover, in the new cultural environment, amber also retained its high value and was associated with luxury. That was why it was found suitable for the religious production intended for the higher social strata. That could have helped to strengthen the impact of Christianity on the newly forming Christian communities in the Order-ruled lands and to contribute to the establishment of a new social order in them.